

Ög 171. Skärkinds gamla kyrka.

Pl. 94, 95, 96.

Litteratur: L. C. Wiede, Brev till O. Montelius ²²/9, 1877 (ATA); Sophus Bugge, Runestenen fra Opedal i Hardanger, i: ANF 8 (1892), s. 22, Fyrunga-Indskriften, i: ANF 13 (1897), s. 353, 357; Anton Ridderstad, Östergötlands historia I (1914), s. 73–74; A. Noreen, Altisländische Grammatik 4. uppl. (1923), s. 387; O. von Friesen, Runorna i Sverige (1928), s. 17, Runorna i Nordisk kultur VI (1933), s. 29; Wolfgang Krause, Runeninschriften im älteren Futhark (1937), s. 586 /164/; A. Nordén, Östergötlands järnålder II (1948), s. 130.

Äldre avbildningar: Foto hos A. Ridderstad i a.a.; Foton A. Nordén 1936 (ATA).

Kantor Ernst Lundgren i Skärkind meddelade mig 1936, att stenen äldst låg inlagd i gamla kyrkans korgrund men flyttades upp i golvet, då det nya golvet inlades. Där såg C. F. Nordenskjöld den år 1876.⁷ När detta golv sedan ersattes med ett trägolv, flyttades stenen ut och restes på kyrkogården (1877). Där står den alltjämt.

Inskriften är **skīpaleubar**.

5 10

I anslutning till von Friesen uppfattar man numera detta allmänt såsom avseende en man, *Leubar*, vilken handlat med pälsverk och därför (i likhet med den på Ryssland handlande islänningen *Skinna-björn* i Landnámabók) fått vedernamnet **Skinþa-Leubar*, 'Skinn-Ljuv'. I **skinþa* ser man då stamformen till fsv.-fvn. *skinn*, 'skinn'. Mansnamnet *Leubar*, vars *-eu-* bevarats framför den följande stavelsens *-a-*, motsvarar adj. *ljúfr*, som i fem. form *liubu* förekommer på den norska Opedalsstenen (med diftongen omljudd till *-iu-* framför *-u-*).

Ett stöd för denna tolkning har man sett i det förhållandet, att i Skärkinds sn, 2,5 km från kyrkan, befinner sig gården Skinnstad, (*Skinstadom* 1413, *Skintstadhum* 1413, de äldre skrivningarna 1376 och 1393 ha *Skin-*).⁸ Gårdsnamnet uppfattar man då som uppkommet ur **Skinn-Liufs-stadhir*.⁹ Gården är, såsom jag påvisat i *Fornvännen* 1930, s. 83 f., jfr *Östergötlands järnålder* II, s. 32, ovanligt rik på minnesmärken av en karaktär, som ibland sammanfaller med dem för folkvandringstiden vanliga.

Emellertid är gårdsnamnet helt visst att förklara på annat sätt. Ortnamn sådana som *Skinna*, *Skinn(a)kärr*, *Skinnvalla*, *Skinnaryd*, *Skinnemyra*, *Skinn(e)bo*, *Skinnerud*, *Skinnmon*, m.fl. förutsätta antingen tillvaron av ett terrängbetecknande appellativ, som till formen sammanfallit med det hud-betecknande 'skinn', eller också visa de, hur detta senare ord kan ingå sammansättning med flertalet av de i ortnamnen ingående efterlederna. Då stad-namnen långt ifrån alltid äro sammansatta med personnamn, vore det icke otänkbart, att Skinnstadnamnet till bildningstypen är att jämställa med namn sådana som *Skinnberga*, *Skinnvalla*.

Om alltså gårdsnamnet *Skinnstad* i Skärkinds sn ej av särskilt tvingande skäl anses böra sammanhållas med personnamnet å Skärkindsstenen, finnes ej längre något behov att utläsa detta som **Skinþa-Leubar*, med supplerat *-n-* framför *þ*. På stenen står ju blott **skīpa** som förled i sammansättningen, och man synes mig i första hand böra pröva möjligheten att tolka detta som det står, innan man tillgriper utvägen att supplerat *n*'et. I en så avlägsen del av runskriftstiden, som det här rör sig om, är uteslutningen av nasalerna någonting ganska ovanligt.

Plansch 95a. Ög 171. Skärkinds gamla kyrka.
Foto Nordén 1941.

⁷ Enligt Mandelgrens resejournal (Mandelgrenska samlingen, Lunds universitets folkliivsarkiv) var Mandelgren till Skärkind bl.a. i juli 1872. Då bör hans teckning vara gjord av stenen där den då låg i gravkoret.

⁸ Wessén skriver i marginalen: Varför inte ange dem också? I tidsföljd!

⁹ Wessén skriver i marginalen: Detta är naturligtvis ej fullt rättvist. Man har nog tänkt sig namnets äldsta form **Skinþa-staðir*, bildat till *Skinþa-Leubar* genom ellips vid själva sammansättningens bildande.

Plansch 96a. Ög 171. Skärkinds gamla kyrka. Gipsavgjutning av inskriften å Skärkindsstenen, positiv form, utförd 1936 av Nordén. Foto N. Lagergren 1936 (StHM). [Vid plansen skriver Wessén: Är det bästa foto som kan åstadkommas? Värdefullt att få en sådan bild, och man bör göra stora ansträngningar, både i fråga om avgjutningen och fotograferingen. Kanske man t.o.m. bör ta med en bild med ifyllning?]

Ett i sammansättning stående urn. substantiv **skīpa** synes icke kunna vara någonting annat än stamform av det ord, som föreligger i fvn. *skíð*, n., 'det ena av de stycken, vari en trädstam klyves', med en likbetydande svag biform *skíði*.¹⁰ Fsv. har *skīþ*, n., i samma betydelse. Förleden i namnet **Skiða-Leubar* erinrar alltså om den¹¹ i fvn. *skíðafang*, 'så mycket bränsle som man kan bära i famnen', och runordet borde därför kunna förstås som 'skid-*Leubar*', d.v.s. ungefär *Leubar* med stock-bräderna'. Möjligen kunde man tänka sig det som sammansatt av det svaga *skíði* genitiv med assimilerat n, alltså *skíða(n)-Leubar*. Men för en så gammal sten som Skärkindsstenen är antagandet kanske något betänkligt.¹²

¹³När man vill finna en motivering för detta vedernamn synes man mig i första hand böra hämta uppslaget från det förhållandet, att runstenen befunnit sig inmurad i korgunden till Skärkinds äldsta kyrka. Jag går så långt, att jag förutsätter, att stenen alltid stått rest i omgivningen kring denna kyrka. Bland vårt lands äldre runstenar finnes en grupp, som troligen ha tillkommit på helgedomsföreståndarnas initiativ eller rests till minne av dem. Sådana minnesmärken äro Möjebrostenen, Rök- och Sparlösastenarna, Gurstensblocket, Oklundainskriften, kanske även Kälvestensblocket och någon av de sörmländska Aspastenarna (se min uppsats Bidrag till svensk runforskning, i Vitterh.-ak:s Handl. 1943).

Men är det så, att Skärkindsstenen alltid stått rest i omgivningen kring den äldsta kyrkan, kan den omständigheten icke förbigås, att denna kyrkoplatz samtidigt varit förbunden med tingstaden i för ett häradsting med så egenartad traditionsstyrka, att både härad, fjärding och socken fått namn efter tingstaden.^{14, 15}

På samma sätt står vid Gursten, äldre *Godhasten*, i Lofta sn, Smål. Den med Rökrunor ristade sten, som omtalar att Gode-Skegges son låtit göra en *kat(t)e* ('goden' var ju präst och domare i en person). Då nu Gursten var Tjusts härads ursprungliga tingstad och namnet *Godhasten* med all säkerhet är att tolka som 'godens tingshägnad', såsom jag annorstädes sökt klargöra,¹⁶ kunde *kat(t)en* vara att anse som en med det västgötska *bäsing*¹⁷ likvärdig beteckning för den fyrkantiga inskränkning, inom vilken tingsförhandlingarna fördes, något som jag sökt styrka genom anförandet av ett antal tingstads- och kyrkonamn, vari detta ord *kat(t)e* eller en avledning därav förefalla kunna ingå.^{18, 19}

¹⁰ Wessén skriver i marginalen vid meningens början: Djärvt. Man skulle vänta urn. *skída*. Isl. *skíð*, ty. Scheit o.s.v. har urspr. ð, icke þ.

¹¹ Nordén hade ursprungligen skrivit: »är alltså densamma som». Wesséns påpekande i marginalen: »Formellt sett *icke* densamma.» har säkert föranlett Nordén att ändra till »erinrar alltså om den».

¹² Wessén skriver i marginalen under Nordéns tillägg »Möjligen—betänkligt.»: Bör utgå. Det betänkliga är icke så mycket åldern som assimilationens art.

¹³ För texten här satt i mindre stilsort, har Wessén i marginalen skrivit: »S. 132—133a bör utgå.» Notera också fotnoterna 14, 17, 19, 21 och 22.

¹⁴ Wessén skriver i marginalen: »En mycket oviss hypotes.» Nordén skriver därunder: »Jag har härom en lång utredning i mitt arbete Östergötlands järnålder II.»

¹⁵ [Nordéns fotnot] Se min utredning härom i *Östergötlands järnålder II*, s. 130.

¹⁶ [Nordéns fotnot] Ovanstående arbete s. 155.

¹⁷ Wessén skriver två frågetecken i marginalen.

¹⁸ [Nordéns fotnot] Ibidem s. 178.

¹⁹ I marginalen skriver Wessén ett frågetecken.

De medeltida landskapslagarna ge klarhet därom, att till utrustningen på en s.k. 'rätt tingstad' hörde en anordning med stockar, på vilken tingsnämnden satt. De kallas i några svealagar 'ting'- eller 'bro-fjälar', i Gotlandslagen 'motstuckkar', i Skånelagen 'tingstockar', varför nämnden där kallas 'stocknämnd' (*stockänefnd*).²⁰ Även i Danmark har uttrycket 'Tingstokk' använts, och ännu vid 1700-talets mitt begagnades där ordet 'Stokke-Mand' i betydelsen 'nämndeman'. Ännu på 1600-talet fanns på tingsplatser i Småland en inhägnad kring tinget, som avlägsnades, när tinget var slut, vilket kallades 'att riva tinget', 'riva rätten'. Dylika stockramar eller t.o.m. »skrank» (Hyltén-Cavallius, *Wärend och wårdarne*) kring tingsplatserna äro också förutsättningen för uppkomsten av en sådan tingsplatsterm som det västgötska *bäsing* (av fsv. *bas*, vårt 'bås') och enligt min mening även av det nyssnämnda *kat(t)e*, jfr vårt 'kätte'.

Förekomsten av det danska *Stokke-Mand* i betydelsen tingsmedlem, nämndeman gör mig benägen räkna med den möjligheten, att Skärkindsstenens *skipaleubar* är sammansatt på snarlikt sätt, blott det att här personnamnet inträtt på appellativets ställe. Namnet vore då ungefärligen att förstå som 'tingstads-*Leubar*'. Av en besläktad bildningstyp är namnet *Vi-Finn* i Oklunda-ristningen.²¹

Jag söker ett stöd för riktigheten av denna tolkning av Skärkindsstenens personnamn i den omständigheten, att ett härad i Norge bär namnet *Skiåker*; liksom i Skärkindshäradet i Östergötland bär f.ö. även här den socken, där tinget hölls, häradets namn: Skiåkers socken. De äldsta skrivformerna äro *a Skidakrom* 1326, 1397, *Skidakærs Sogn* 1363, *til Skidakers* 1397 o.s.v. Tidigt uppträda emellertid även formerna *a Skedaukrum* 1330, *Skedakr* 1343, 1398 o.s.v. Rygh, som behandlat namnet i *Norske Gaardnavne IV*; 1, s. 30 f., anser, att för den första formen talar det förhållandet, att den är den vanligaste i de äldre beläggen, för den senare åter dels att namnet faktiskt senare uttalats Skedåker, vilket synes ha utgått ur ett **Skeiðakr*, och dels att ordet *skeið* är så vanligt i ortnamn. »Skulde *skið* være det rette, maatte det vel være *skið*, n., i Betydning af Ski til at løbe paa Sne. Stammen findes i Elvenavne, men her er ingen Elv. Det samme Gaardnavn findes i Gran och i N. Land men haves paa intet af disse Steder i middelalderisk Form.»

Såsom jag i *Östergötlands järnålder II* vid behandlingen av de östgötska häradsnamnen utförligt sökt klargöra, utgå i regel dessa häradsnamn från det rent lokala namnet på tingsplatsen. Därvid är åker en ofta återkommande sammansättningsled eller står som ensamt namn för häradets tingsplats (vi ha fem härad och ett skeppslag Åker(bo) i Sverige och några i Norge, t.ex. Akers härad i Oslobygden och Skiåker). Då Skiåkers härad alltså bär sitt namn efter den tingsåker, som varit dess samlingspunkt, vill man i namnets förled se en anvisning om något för denna tingsåker karaktäristiskt. Har denna förled äldst varit *skiða-*, skulle sammansättningen *skiða-akr* vara av samma art som den i *skiða-fang*, och det skulle då förefalla mig rimligast att ge ordet innebörden 'tingsåker med den av itukludna stockar',²² bestående hägnaden kring tingsplatsen'.

Huruvida även andra ortnamn på *Ski(d)*- kunna dragas in i denna diskussion, synes mycket osäkert. *Ski* heter en socken i Akershus fylke i Norge, uppkallad efter gården, där kyrkan står, *Ski*. Äldre namnformer tyda emellertid på en uppkomst ur *skeið*: *Skeiðids kirkja*, *Skæidesbygd* 1306, *Skæiðsbygd* 1370. Exemplet kunde tala för, att även varianten i *Skidakrom* 1326 återgår på en ursprungsform med *skeið*. Hur stadsnamnet Skien, ur ett äldre **Skíða*, skall förklaras, må ställas därhän. En nu överbyggd liten bäck i staden bär på en äldre karta namnet *Skibækken*, och *Skistrædet* minner ännu därom. Rygh har därför räknat med, att stadens namn »vel oprindelig er et Elvenavn». Emellertid ligger icke långt från Skien, i Gjerpens socken, gården *Skyer*, år 1585 skrivet *Schir*, vars namn Rygh härleder ur **Skíður*, av **Skíða*, vari han då ser antingen beteckningen för bräder eller för en bäck. Men han måste för den senare tolkningen påpeka, att »det synes icke rimligt, at to Elve saa nær hinanden (:som den i Skien och Skyer) skulde have haft samme Navn». Kan förklaringen vara en annan, och bär staden Skien sitt namn efter bygdens äldsta tingstad, uppkallad efter sina tingsstockar?²³

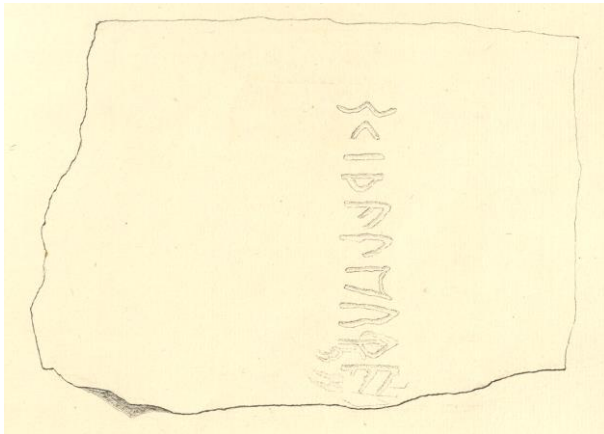

Fig. 185. Ög 171. Skärkinds gamla kyrka. Teckning C. F. Nordenskjöld, reseberättelse 1876 (ATA).

²⁰ [Nordéns fotnot] Jag hänvisar till min uppsats Tingfjäl och bäsing, i *Formvännen* 1938, s. 286 f., och min framställning i *Östergötlands järnålder II*, s. 149. I Holmbäck-Wesséns *Svenska landskapslagar IV*, s. 200, ges en översikt över alla de ställen i skånska medeltidsurkunder, där de fyra tingsstockar, som hörde till ett medeltida ting, omnämnas.

²¹ Wessén skriver i marginalen: Ytterst otroligt, att *skipa-* skulle kunna betyda *stock*. Varje läsare kommer att här göra motstånd mot förf:s övergång: kluvet trästycke — (tings)stock — tingsstad

²² Wessén skriver i marginalen: Mycket osannolikt, att *skið*, n. skulle kunna ha betecknat stockarna. *skið* betyder 'kluvet trästycke, vedträ'

²³ På ett separat blad finns följande diskussion mellan Nordén och Wessén, Nordén skriver: »Jag är icke gärna villig att utesluta partiet om *skipaleubar*'s härledning ur en tingstadsbeteckning, sid. 230—232.

Bakom ligger åratals arbete med tingstads-namn och tingstadsförhållanden, och för motiveringen hänvisar jag ju till utförliga detaljframställningar i mitt i tryck (ehuru ej i bokhandeln) föreliggande arbete *Östergötlands järnålder del II*, som avses att utkomma samtidigt med run-delen.

Jag döljer icke, att jag anser min arbetshypotes komma sanningen närmare än de tidigare framställda tolkningsförslagen och betraktar det därför såsom oriktigt att undertrycka dem.»

Wessén skriver: »Desto större skäl är det att låta dessa sidor utgå. Det är onödigt att belasta runverket med referat av en framställning i ett annat arbete. Tillräckligt att hänvisa dit.

Den formella tolkningen av *skipa* (i st.f. *skida*) som isl. *skið* etc. borde i stället motiveras.

E.W.»

Detta dokument ingår i en digital utgåva av Arthur Nordéns supplement till Erik Brates Östergötlands runinskrifter. Manuset avslutades 1947 och var tänkt att tryckas 1948. Utgåvan publiceras fritt tillgänglig på Internet.

Texten innehåller inte nyare litteraturreferenser än 1947 och tar ingen hänsyn till modern runforskning och måste därför användas med stora reservationer. Arbetet med utgåvan avslutades 2024-12-31.